

• اشاره

شیعیان خوجه اثناعشری اقلیت کوچک و در عین حال منسجمی به شمار می‌روند که با وجود جمعیت اندک ۱۲۵ هزار نفری، از نظم و انضباط قابل ملاحظه‌ای برخوردار هستند. این اقلیت کوچک اکنون در پنج قاره جهان حضور دارند و در هر کشور دارای جماعات مستقلی هستند. خوجه‌های اثناعشری اصالتاً مردمانی از ایالت گجرات و منطقه «کچ» هندوستان به شمار می‌روند که چند صد سال پیش از آیین هندو به مذهب اسماعیلیه گرویدند و در حدود ۱۴۰ سال پیش به مذهب شیعه اثناعشری پیوستند. آنان طی این مدت، با عشق و علاقه خاصی به تحکیم ساختار دینی جامعه خود پرداخته و سعی کرده‌اند اعضای جماعت خود را به اصول و تعالیم دین اسلام و مذهب اهل بیت(ع) رهنمون سازند. این امر موجب شده که امروزه خوجه‌های اثناعشری در تمامی کشورهای محل اقامت به جایگاه مناسبی دست یافته، با ایجاد جوامعی سالم و منزّه از آلودگی‌های اخلاقی، موجبات تحسین میزبانان خود را فراهم آورند. آنان طی چند دهه گذشته موفق به ایجاد تعادل مناسبی بین سنت‌ها و آداب و رسوم برجای مانده از اجداد و پیشینیان خود و مقررات و تعالیم دین اسلام شده‌اند. از این رو، هرچند سعی کرده‌اند از طریق ارتباطات درون گروهی، هویت فرهنگی و ویژگی‌های قومی خود را به عنوان مردمانی هندی‌الاصل حفظ کنند، ولی همواره بر مذهب خود و عضوی از جامعه نسبتاً بزرگ شیعیان جهان تأکید نموده و بر شیعه بودن خود افتخار می‌کنند.

تاریخچه پیدایش

تاریخ پیدایش خوجه‌های اثناعشری به حدود شش قرن پیش باز می‌گردد. در اواسط سده ۱۴۰۰ میلادی، گروهی از مبلغان اسماعیلی ایرانی به سرپرستی پیر صدرالدین برای آموزش به هند اعزام شدند. پس از آن، برخی هندوان و مسلمانان به این باور رسیدند که خداوند در جهان حلول کرده و هرچیزی دارای ذات الهی است، این باور، رفته رفته شکل آیینی ویژه‌ای به خود گرفت و پیر صدرالدین آن را آیین صراط مستقیم نامید. این باور جدید، از نظر اعتقادی بر حلول - بدین معنا که خداوند چند بار به صورت برخی انسان‌ها مجسم شده است - مبتنی بود (آن‌گونه که هندوان عقیده دارند). البته آنها بر این عقیده هندویی که ویشنو، خدای هندوان ۹ بار حلول و تجلی انسانی داشته است، نام هلی(ع) را به منزله دهمین تن افزودند. پیروان این عقیده رفته رفته به نام خواجه شناخته شدند و پیر صدرالدین نیز آنان را به این عنوان نامید. واژه خوجه کنونی، در واقع همان تعبیر یافته لقب خواجه فارسی به معنای بزرگ و سرور است.

خوجه‌ها؛ نماد شیعیان موفق

قومی در محیط کار خلاصه می‌کنند. ازدواج با دیگر اقوام (حتی شیعیان ایرانی و لبنانی) بسیار به‌ندرت صورت می‌گیرد و گاه مشاهده شده است فردی که همسری غیرخوچه اثناعشری را برگزیده، به‌تدریج از جماعت خود طرد شده است. آنها این امر را نیز موجب بقا و اصالت جامعه خود می‌دانند. روحیه اطاعت‌پذیری (تقریباً مطلق) از دستورات و فرامین فدراسیون جهانی و فدراسیون‌های منطقه‌ای، از دیگر خصلت‌های اجتماعی شیعیان خوچه اثناعشری است. در این ارتباط کلیه اعضای جماعات خوچه ملزم به پذیرش و قبول دستورات و بخشنامه‌های فدراسیون جهانی می‌باشند و این دستورات را برخی مواقع به دستورات مراجع تقلید خود و تعالیم اسلامی نیز ترجیح می‌دهند. از دیگر خصوصیات اجتماعی خوچه‌های اثناعشری، تلاش برای حفظ انسجام داخلی خویش از طریق تأسیس جماعات و تحکیم آن است. از این رو، آنان پس از ورود به هر کشوری ولو با جمعیتی اندک به‌سرعت جماعتی تشکیل داده و با جمع‌آوری پول و کمک‌های نقدی از دیگر جماعات و فدراسیون جهانی، اقدام به احداث مسجد، امام‌باره و مدرسه‌ای اسلامی در جنب مسجد می‌نمایند. از دیگر اصول اجتماعی خوچه‌های اثناعشری حفظ اتحاد آنها در مقابل دیگر مسلمانان، اعم از: شیعیان و اهل سنت است. در واقع هر چند آنها در درون دارای اختلافاتی می‌باشند، ولی همواره به صورت پیکری واحد عمل کرده و اجازه ندادند که مخالفان بتوانند در درون آنان نفوذ کرده و خللی در تشکیلات و سازماندهی جماعات خوچه‌های منطقه یا کشوری خاص پدید آورند. افزون بر آن جماعات مختلف خوچه اثناعشری هر سال سمینارهایی را در ارتباط با موضوعات اجتماعی مانند: ازدواج، حقوق خانواده، زنان، جوانان و... برگزار نموده و با حضور اندیشمندان و متفکران خود و ارائه مقالات، به بررسی مسایل و مشکلات درون‌گروهی خود و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت جامعه خود می‌پردازند.

وضعیت فرهنگی خوچه‌های

اثناعشری

یکی از ویژگی‌های بارز جامعه شیعیان خوچه اثناعشری، سطح بالای فرهنگی این اقلیت کوچک است. این امر که البته بخشی از آن به نظم و انسجام داخلی و بخشی نیز به بنیه و توان اقتصادی قابل ملاحظه آنها بازمی‌گردد، موجب شده که خوچه‌های

اختیار دیگر شیعیان کشورهای گوناگون قرار داده، هنگام بروز برخی مصایب و مشکلات نیز به یاری ایشان می‌شتابند.

وضعیت اجتماعی شیعیان خوچه

اثناعشری

شیعیان خوچه اثناعشری انسان‌هایی دین‌دار و پایبند به رعایت اصول و شریعت اسلام هستند و پیروی از قوانین اسلامی ساختار اصلی این جامعه را تشکیل می‌دهد. این باورهای اسلامی در تاروپود این جامعه و نهادهای اجتماعی آن اعم از: خانواده و واحدهای بزرگ‌تر، مشهود است. یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های اجتماعی در جوامع مختلف خوچه اثناعشری، خانواده و جایگاه والای آن است. آنان خانواده را نهادی مقدس در نظر می‌گیرند که نقش مهمی در رشد و تربیت نسل آینده ایفا می‌نماید. آنان تأکید دین اسلام بر حفظ حرمت و قداست خانواده مبنی بر احترام به والدین، رعایت انصاف و عدالت بین فرزندان، رابطه مناسب و مبتنی بر اخلاق اسلامی بین زن و شوهر و اعضای خانواده، لزوم احترام به کهن‌سالان، حفظ عفت و نجابت حرم خانواده و... را به عنوان اصلی خدشه‌ناپذیر در نظر گرفته و اصولاً بقای خود را در حفظ حرمت و اصالت خانواده می‌دانند. از این روی حفظ حرم خانواده و توجه به آن از مهم‌ترین اصول اخلاقی این جماعت به شمار می‌رود. از دیگر شاخصه‌های اجتماعی جوامع خوچه اثناعشری، نظم‌پذیری و پیروی از مقررات هر جماعت است. آنان معتقدند حفظ و بقای جماعات خوچه مستلزم پایبندی به قوانین جماعات است و آنها از این طریق می‌توانند اهداف خود را عملی سازند. علاوه بر آن، انزواطلبی و عدم اختلاط با دیگر گروه‌های قومی از دیگر قوانین حاکم بر کلیه جماعات خوچه اثناعشری است و آنان در کشورهای مختلف تا حد امکان از ایجاد هر گونه رابطه‌ای با بومیان آن کشور خودداری نموده و مناسبات و ارتباطات خود را با دیگر گروه‌های

پیش از آن هرگز در بمبئی اقامه نشده بود، برگزار کرد. فعالیت‌های مذهبی مخفیانه خوچه‌های اثناعشری چند سال به طول انجامید. تا اینکه در سال ۱۸۹۹ جماعت خود را به طور رسمی در بمبئی پایه‌گذاری کردند. از این سال شمار شیعیان خوچه اثناعشری به رهبری ملا قادر و شیخ ابوالقاسم نجفی، رفته رفته به میزان چشم‌گیری افزایش یافت. این در حالی بود که آقاخان‌ها، با اعمال تحریم می‌کوشیدند این نوشیعیان را از نظر اقتصادی در تنگنا قرار دهند. با تداوم تحریم‌ها و پایداری ایشان در عقاید خود، گروهی از آنان برای فرار از این تنگناها که از نظر مالی زندگی را برایشان دشوار ساخته بود، تصمیم گرفتند به محلی جدید مهاجرت کنند. بدین ترتیب، شماری از خوچه‌های اثناعشری، از واپسین سال‌های سده ۱۸۰۰ میلادی رفته رفته به این منطقه مهاجرت کردند و در جزیره رنگاز سکونت یافتند. شمار این مهاجران در دهه‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ به گونه‌ای چشم‌گیر افزایش یافت و هزاران تن از شیعیان خوچه اثناعشری در رنگاز مستقر شدند. آنان از راه این جزیره به دیگر مناطق شرق آفریقا، از جمله تانزانیا، کنیا و اوگاندا راه یافتند و جماعت‌هایی را در این کشورها بنیان نهادند. پس از استقلال پاکستان گروه دیگری از شیعیان خوچه اثناعشری از ایلات کچ و گجرات به پاکستان مهاجرت کردند و اقلیت‌هایی را در شهرهای کراچی و حیدرآباد تشکیل دادند. در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ نیز شماری از خوچه‌های اثناعشری مقیم آفریقا در آرزوی زندگی بهتر و با هدف ادامه تحصیل فرزندان‌شان، هسپار کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی شدند. این اقلیت کوچک - هرچند اکنون جمعیت بسیار اندکی را در برابر دیگر شیعیان جهان تشکیل می‌دهند - به دلیل نظم و انجام داخلی و تلاش خستگی‌ناپذیر، به یکی از موفق‌ترین گروه‌های شیعی تبدیل شده‌اند؛ به گونه‌ای که تا حد امکان، کمک‌های چشم‌گیری را در

این عقیده همچنان میان جماعت خوچه به حیات خود ادامه داد تا اینکه در سال ۱۸۳۹ میلادی، آقاخان محلاتی، نخستین امام این فرقه، پس از شکست در شورش علیه فتحعلی شاه قاجار به بمبئی گریخت و کوشید خوچه‌ها را تحت کنترل خود درآورد. وی در این کار تا اندازه‌ای موفق یافت و عقاید آنان را به باورهای شیعه اسماعیلی تغییر داد. او آنان را که در مناطق گوناگون شبه قاره هند زندگی می‌کردند، تشویق کرد تا نماز بخوانند، روزه بگیرند و به حج و زیارت اهل بیت و ائمه اطهار (ع) مشرف شوند. همچنین آنها را موظف کرد که به جماعت‌خانه‌های اسماعیلی مقرر بریزند. از آن زمان، خوچه‌ها به طور کامل به مذهب اسماعیلیه روی آوردند و جماعت‌خانه‌هایی نیز برای خود بنیان نهادند که بزرگ‌ترین آنها در بمبئی قرار داشت. نظارت سخت‌گیرانه آقاخان اول سرانجام موجب جدایی برخی از اعضای آن از آقاخان‌ها شد. گروهی از این اعضا در دهه ۱۸۷۰ برای زیارت رهسپار کربلا شدند و در نجف با یکی از مجتهدان بزرگ آن زمان، شیخ زین‌العابدین مازندرانی دیدار کردند. آنان از شیخ خواستند که یکی از روحانیان را برای ارتقای آموخته‌های مذهبی ایشان به هند بفرستد. آیت‌الله مازندرانی درخواست آنان را پذیرفت و یکی از شاگردان فاضل خود به نام ملا قادر حسین را که هندی بود به بمبئی فرستاد. ملا قادر پس از استقرار در بمبئی فعالیت‌های تبلیغی خود را آغاز کرد. وی در ضمن جلساتی، آموزه‌های اسلامی را به عنوان اصول عقاید شیعه اثناعشری به پیروان خود آموخت و موجب شد که گروه اندکی از آقاخان‌ها در زمره یاران ثابت وی درآمده و به طور رسمی مذهب اثناعشری را بپذیرند. بدین ترتیب جماعت خوچه‌ها به دو گروه اکثریت (پیروان آقاخان) و اقلیت (اثناعشری) تبدیل شدند و درگیری‌های مذهبی میان آنان که از مدتی پیش آغاز شده بود، شدت گرفت. اما شیعیان خوچه اثناعشری با وجود وحشت و هراس از توطئه‌های خوچه‌های آقاخان‌ها که به قتل چند تن از آنان انجامید، همچنان مراسم‌های مذهبی خود را زیر نظر ملا قادر به صورت مخفیانه انجام می‌دادند. در اواخر دهه ۱۸۸۰، روحانی دیگری به نام شیخ ابوالقاسم نجفی، با هدف گسترش مذهب شیعه اثناعشری از ایران رهسپار هند شد و در بمبئی اقامت گزید. وی در این شهر به کمک برخی از بازرگانان سرشناس ایرانی که با خوچه‌های اثناعشری ارتباط داشتند، برای نخستین بار نماز جمعه را که

اثنا عشری به پیشرفت‌های چشم‌گیری از نقطه نظر فرهنگی دست یافتند. یکی از شاخصه‌های مهم فرهنگی این جامعه، رواج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی است؛ به گونه‌ای که تقریباً تمام اعضای جماعات مختلف علاقه زیادی به مطالعه کتب و مجلات گوناگون، اعم از: علمی، فرهنگی، اقتصادی و دینی داشته و با وجود مشغله‌های زیاد از مطالعه غافل نمی‌مانند. در این راستا کودکان از بدو خواندن و نوشتن از طریق والدین و کمیته تبلیغ به مطالعه کتب مختلف تشویق می‌شوند و در کودکانستان‌ها و مراکز پیش‌دبستانی خوجه‌های اثنا عشری، این انگیزه به تدریج در شخصیت آنها شکل می‌گیرد. علاوه بر آن، تقریباً تمامی خوجه‌ها هر روز صبح و پیش از آغاز فعالیت‌های خود روزنامه‌های کشور محل اقامت خویش را مطالعه نموده و یا به سایت‌های اینترنتی مراجعه می‌کنند. تسلط آنها به زبان‌های مختلف، از جمله: انگلیسی، سواحیلی، گجراتی و اردو نیز عرصه مطالعاتی وسیعی را برای آنان فراهم آورده است. از این رو، اکثر خوجه‌ها با مراجعه به سایت‌های اینترنتی به زبان‌های مختلف معمولاً در جریان اخبار روز جهان بوده و از اطلاعات عمومی گسترده‌ای در زمینه‌های مختلف برخوردار هستند. البته این امر چندان به سطح تحصیلات آنان ارتباطی ندارد و تقریباً تمامی اعضای این جامعه از فرهنگ کتابخوانی و اصولاً مطالعه بالایی برخوردار هستند. همچنین خوجه‌های اثنا عشری ساعاتی از شبانه‌روز را به مطالعه کتب دینی نظیر قرآن، نهج‌البلاغه و مفاتیح‌الجنان اختصاص می‌دهند و بسیاری از آنان هر روز پس از نماز صبح صفحاتی از قرآن و نهج‌البلاغه را که کتب مورد علاقه آنان است مطالعه می‌کنند. از دیگر ویژگی‌های فرهنگی این جامعه تقریباً ریشه‌کن شدن بی‌سوادی در بین تمامی یکصد و بیست و اندی هزار نفر جمعیت این اقلیت کوچک است. در واقع هر چند برخی از نسل اول خوجه‌های اثنا عشری مهاجر به شرق آفریقا به دلیل مشکلات موجود و شرایط نامناسب اقتصادی بی‌بهره از سواد خواندن و نوشتن بودند، ولی در حال حاضر کلیه اعضاء جماعات خوجه اثنا عشری باسواد بوده و جدای از طبقه تحصیل کرده، سایرین دارای دیپلم متوسطه می‌باشند. البته این امر در جماعات مختلف با نوساناتی مواجه است؛ به طوری که سطح عمومی سواد در بین خوجه‌های ساکن شرق و جنوب شرق آفریقا، اروپا و آمریکای شمالی مطلوب و تا حدودی بالاتر از خوجه‌های ساکن پاکستان و هند است. با این حال،

بر اساس برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته توسط اداره آموزش اسلامی فدراسیون جهانی قرار است تا سال ۲۰۱۲ تمامی خوجه‌های اثنا عشری شبه قاره هند حداقل به سطح دیپلم متوسطه نایل آیند. از دیگر شاخصه‌های فرهنگی خوجه‌های اثنا عشری می‌توان به مدارس و مراکز آموزشی آنان اشاره کرد. آنها از چند دهه گذشته و با پی بردن به لزوم یکدست کردن سیلابس‌های درسی جماعات خود تقریباً در هر شهر مدرسه‌ای نیز تأسیس کرده و کودکان خود را در این مراکز ثبت‌نام نموده‌اند. این مدارس در برخی از کشورها به طور رسمی مورد تأیید وزارت آموزش و پرورش آن کشورها قرار گرفته‌اند و در برخی کشورها نیز حالت غیررسمی داشته و صرفاً به عنوان مرکزی کمک آموزشی مورد استفاده قرار می‌گیرند. با این حال آنچه که مهم است، جدیت خوجه‌های اثنا عشری در ارتقای سطح فرهنگی اعضای خود و به‌ویژه نسل آینده

از طریق این مراکز آموزشی است. یکی از اقدامات مهم شیعیان خوجه اثنا عشری طی سه دهه اخیر که در راستای ارتقای سطح فرهنگی این جامعه و پاسخ به نیازهای معنوی و عقیدتی اعضا صورت گرفته است و با استقبال آنان نیز مواجه شده، تأسیس کتابخانه‌های اسلامی خاص اعضای جماعات مختلف است. در این ارتباط علاوه بر کتابخانه فدراسیون جهانی، تقریباً اکثر جماعات خوجه‌ها در کشورهای مختلف دارای کتابخانه‌هایی می‌باشند که دربرگیرنده کتب و مجلات علمی، فرهنگی و لوح‌های فشرده است. این کتابخانه‌ها طی چند سال گذشته با توسعه قابل ملاحظه‌ای همراه بوده و با دارا بودن سالن‌های مطالعه و خرید تعداد زیاد کتب انگلیسی، اردو و گجراتی به مراکز فرهنگی مستقلی تبدیل شده‌اند. طرح تأسیس کتابخانه هم اکنون در

دستور کار مراکز تبلیغ تمام جماعات خوجه‌های اثنا عشری قرار دارد و بر اساس دستور فدراسیون جهانی مقرر شده است کلیه جماعات‌های خوجه تا سال ۲۰۱۵ به کتابخانه‌هایی بزرگ مجهز شده و بخش عمده نیاز دانش‌آموزان و دانشجویان خوجه را از نظر دسترسی به کتب مورد نیاز، به‌ویژه کتب اسلامی، مرتفع سازند.

وضعیت اقتصادی خوجه‌های اثنا عشری

همان‌گونه که در بخش‌های مختلف این تحقیق اشاره شد، در حال حاضر شیعیان خوجه اثنا عشری اقلیت کوچک دینی به شمار می‌روند که شغل اصلی اکثر آنان فعالیت‌های تجاری و بازرگانی است. در این ارتباط می‌توان گفت اقتصاد یکی از مهم‌ترین ارکان جامعه خوجه‌های اثنا عشری است و آنها هر چند طی دو دهه گذشته به برخی مشاغل علمی و فرهنگی نیز روی

آورده‌اند، ولی اقتصاد و تجارت همچنان زیربنای اصلی جماعات مختلف آنها به شمار می‌رود. در رهگذر این امر و البته سخت‌کوشی و اراده و پشتکار شیعیان خوجه اثنا عشری، اسروزه آنان در اکثر کشورهای که به عنوان اقلیت‌هایی مهاجر حضور دارند، از وضعیت مالی و رفاهی خوبی برخوردار می‌باشند و این امر موجب شده است که آنان وجهه و اعتبار بالایی را نیز کسب نمایند. در تاریخچه شیعیان خوجه‌های اثنا عشری و جدایی آنها از آقاخانیه‌ها اشاره شد که آنها از وضعیت مالی و رفاهی بالایی بهره‌مند نبودند و حتی در رده اقشار پایین جامعه خود محسوب می‌شدند و برخی از آنها نیز با مشکلات معیشتی مواجه بودند که البته بعدها و پس از جدایی از آقاخانیه‌ها وضعیت فقر آنها را تشدید کرد. لذا آنچه که در این میان مشهود است عدم تمکن مالی آنها در

بدو تأسیس این جامعه کوچک و عدم بهره‌گیری از شخصیت‌های ثروتمند و مرفه بوده است. با این حال، پس از جدایی خوجه‌های اثنا عشری از آقاخانیه و تأسیس نخستین جماعات در بمبئی و احمدآباد، آنان به تدریج درصدد تحکیم مبانی جامعه خود برآمده و به طور قطع به این نتیجه رسیدند که تنها با ایجاد جامعه‌ای مستقل و دارای تمکن مناسب می‌توانند پایه‌های جامعه خود را تثبیت بخشیده و با گام‌هایی استوار به سوی آینده قدم بردارند. این امر سبب شد که از همان ابتدا با تحمل سختی‌های بسیار، به فعالیت‌های اقتصادی مختلف روی آورند و این امر پس از مهاجرت گسترده آنها به شرق آفریقا و استفاده از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود در این کشورها، موجبات شکوفایی اقتصادی آنها را فراهم آورد. از این رو، در بررسی وضعیت اقتصادی شیعیان خوجه اثنا عشری باید نوعی تقسیم‌بندی را در بین آنها قائل شد بدین صورت

که شیعیان خوجه مقیم شبه قاره هند و خوجه‌های اثنا عشری مقیم آفریقا و کشورهای غربی به صورت مجزا مورد بررسی قرار گیرند. در ارتباط با خوجه‌های اثنا عشری مقیم هند و پاکستان شایان ذکر است که هر چند آنها طی چند دهه گذشته و از بدو تأسیس فدراسیون جهانی و سازمان مسلمانان شیعه خوجه اثنا عشری آمریکای شمالی همواره مورد حمایت این سازمان‌ها قرار داشته‌اند، ولی تفاوت مشهودی از نقطه نظر رفاهی و مالی بین آنان و دیگر خوجه‌های اثنا عشری به چشم می‌خورد. بنابراین در بررسی وضعیت زندگی شیعیان خوجه اثنا عشری مقیم هند، باید اذعان داشت که آنها به دلیل وضعیت اقتصادی عمومی هند و فقر نسبی حاکم بر این کشور از موقعیت اقتصادی بالایی برخوردار نیستند و اکثر خوجه‌های اثنا عشری ساکن بمبئی،

وضعیت مذهبی

یکی از شاخص‌ترین خصوصیات جوامع خوجه اثناعشری در سراسر جهان تقید دینی و رعایت کامل فرایض دینی است. در واقع اسلامی بودن کامل و پیروی از اصول و قوانین مذهب اهل بیت (ع) یکی از بارزترین شاخصه‌های این اقلیت کوچک است. پیروی از دستورات دینی و مذهبی در تمام امور زندگی شیعیان خوجه اثناعشری کاملاً سایه افکنده و جماعات مختلف آنها تلاش دارند تا از طریق انجام برنامه‌های دینی مختلف کلیه اعضای جماعات خود را تحت پوشش قرار داده و به پیکری واحد مبدل گردند. تقید دینی شیعیان خوجه اثناعشری در وهله اول مربوط به اصول و فروع دین است و آنان تأکید خاصی در برپایی نمازهای یومیه به صورت جماعت دارند. علاوه بر آن مراسم و مناسبت‌های دینی خود نظیر اعیاد، شهادت‌الیه اطهار (ع)، ایام فاطمیه و به‌ویژه ماه محرم را با تشریفات مفصلی برگزار می‌کنند. خوجه‌های اثناعشری در طول ماه رمضان تقریباً هر روز در مراسم افطاری که توسط جماعت و یا افراد مختلف برپا می‌گردد شرکت می‌کنند و هر شب در مساجد خود بخش‌هایی از قرآن را قرائت می‌کنند. تقیدات دینی خوجه‌های اثناعشری از دوران طفولیت آنها آغاز می‌شود و کودکان اعم از دختر و پسر معمولاً پیش از بلوغ نمازهای یومیه را از والدین خود آموخته و همراه با پدران و مادران در مساجد و حسینیه‌ها حضور می‌یابند. این امر که همواره مورد تأکید رهبران این جامعه و امامان جماعات می‌باشد، موجب شده که باورهای دینی از نخستین سال‌ها در آنها نقش بسته و به عنوان بخشی از زندگی آنها در نظر گرفته شود. علاوه بر آن، روحانیان جماعات نیز از دوره طفولیت کودکان

سمت استاد دانشگاه، مهندس و پزشک فعالیت می‌کنند. در مجموع خوجه‌های اثناعشری در اروپا و آمریکای شمالی دارای وضعیت مالی مناسبی بوده و چند تن از آنها در زمره افراد پولدار و ثروتمند به شمار می‌روند. این افراد نقش مهمی در تأمین بودجه سالانه فدراسیون جهانی داشته و بخشی از سود سالانه مؤسسات و شرکت‌های خود را به عنوان کمک و امور خیریه به فدراسیون جهانی اختصاص داده‌اند. در مجموع می‌توان گفت بخش عمده اقلیت کوچک خوجه‌های اثناعشری از تمکن مالی نسبی برخوردار هستند. سیاست راهبردی فدراسیون جهانی نیز از بدو تأسیس توزیع بخشی از درآمد موجود بین خوجه‌های مستمند و ریشه‌کن کردن فقر در این جامعه بوده که با توفیقات قابل توجهی، به ویژه در هند و پاکستان همراه بوده است.

می‌شوند و در سایه این موقعیت مناسب مالی، از نفوذ چشم‌گیری در سطح دولت و دولتمردان نیز بهره‌مند می‌باشند. خوجه‌های اثناعشری در دهه‌های ۱۸۹۰، ۱۹۰۰، ۱۹۱۰ و ۱۹۲۰ به تدریج رهسپار شرق آفریقا شده و از طریق زنگبار در شهرهای مختلف شرق و پس جنوب شرق آفریقا استقرار یافتند. آنها در بدو ورود از اندوخته مالی چندانی برخوردار نبودند، ولی با استفاده از استعداد ذاتی خود و بهره‌برداری مناسب از شرایط موجود، به سرعت وارد بخش‌های تجاری شده و ظرف مدت کوتاهی از طریق خرید و فروش کالاهای مختلف و صادرات و واردات با هند جایگاه خود را ارتقا بخشیدند؛ به گونه‌ای که تا پیش از جنگ جهانی دوم در زمره طبقات نخبه این کشورها جای گرفتند. آنان از اوایل دهه ۱۹۶۰ و استقلال سیاهان این کشورها که موجب خروج استعمارگران انگلیسی و فرانسوی و خالی شدن بسیاری از پست‌ها و مشاغل شد، موقعیت خود را هر چه بیشتر تثبیت کردند. در این راستا خوجه‌های اثناعشری (و دیگر هندی‌های مقیم اعم از هندوها، آقاخان‌ها و بهره‌ها) از فرصت موجود استفاده کرده و با استفاده از خلأ موجود، در بخش اقتصادی این کشورها جای گرفتند. شیعیان خوجه اثناعشری ساکن اروپا (عمدتاً انگلستان) و آمریکای شمالی اگر چه همانند خوجه‌های مقیم آفریقا در زمره طبقات نخبه محسوب نمی‌شوند، ولی از وضعیت مالی مناسبی برخوردار بوده و بیشتر به خرید و فروش لوازم منزل، صادرات و واردات کالاهای مختلف، خرید و فروش اتومبیل‌های دست دوم و... اشتغال دارند. بخشی از آنان نیز در بخش‌های علمی و با

احمدیاد، ماندوی و... از مشکلات معیشتی مختلفی رنج می‌برند. اما وضعیت شیعیان خوجه اثناعشری مقیم پاکستان بهتر از هندی‌ها است. آنان در بدو استقلال پاکستان به این کشور مهاجرت کردند و در بین آنان گروهی از نخبگان خوجه، از جمله صاحبان صنایع و تجار متمول نیز وجود داشتند. این خوجه‌های اثناعشری در سال‌های نخستین موجودیت پاکستان به تدریج مشاغل مختلفی را عهده‌دار شدند؛ به گونه‌ای که امروزه آنان در کراچی و چند شهر دیگر پاکستان از وضعیت رفاهی مناسبی برخوردار هستند. البته کشور پاکستان در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ پذیرای تعدادی از شیعیان خوجه مقیم شرق آفریقا شد که این افراد نیز با توجه به تسلط بر اقتصاد و تجارت به سرعت به مشاغل مختلفی دست یافتند. هم‌اکنون شیعیان خوجه اثناعشری پاکستان فعالیت‌های تجاری مختلفی انجام می‌دهند. اکثر آنها به مشاغل خرده‌بایی نظیر خرید و فروش مبل، تزئینات منزل، عکاسی، لوازم منزل، ظروف و... اشتغال دارند و برخی از آنها پزشک، استاد دانشگاه، مهندس و... می‌باشند. تعداد اندکی از خوجه‌های اثناعشری مقیم کراچی نیز در زمینه صادرات و واردات کالاهای مختلف فعالیت داشته و با هند، هنگ کنگ، چین، شرق آفریقا، اندونزی، تایلند و انگلستان ارتباط تجاری دارند. همچنین شیعیان خوجه اثناعشری ساکن شرق و جنوب شرق آفریقا (کنیا، تانزانیا، ماداگاسکار، اوگاندا) از وضعیت اقتصادی بسیار خوبی برخوردار هستند؛ به گونه‌ای که در حال حاضر در زمره طبقه ثروتمند این کشورها محسوب

اثنا عشری در پایان نمازهای جماعت موضوعات شرعی خود را با امامان جماعت خویش مطرح می‌کنند. بانوان نیز معمولاً سؤالات خود را از زنان روضه‌خوان جویا شده و یا به سایت انگلیسی حضرت آیتاله سیستانی مراجعه می‌کنند.

رسانه‌های گروهی

شیعیان خوجه اثنا عشری از دیرباز و به‌ویژه از بدو تأسیس فدراسیون‌های منطقه‌ای و فدراسیون جهانی و به‌خصوص پس از به‌وجود آمدن سازمان تبلیغی بلال مسلم میشن، اهمیت خاصی برای چاپ و انتشار کتب و مجلات خود قایل بوده و در تلاش بوده‌اند از این طریق ضمن تحکیم و انسجام جماعات داخلی خود افکار و مبانی اهل بیت(ع) را در بین دیگر مسلمانان منتشر سازند. در راستای این امر، طی سال‌های گذشته اقدامات مهمی در راستای تحقق این هدف و تأسیس چاپخانه و خرید دستگاه‌های چاپ مجهز صورت گرفته است. فدراسیون آفریقا (سازمان بلال مسلم میشن تانزانیا) و فدراسیون جهانی در این ارتباط چاپخانه‌های نسبتاً بزرگی در تانزانیا و لندن تأسیس کرده و کتب و نشریات زیادی را چاپ و در کشورهای مختلف جهان توزیع کرده‌اند. فدراسیون‌های منطقه گجرات و آمریکای شمالی نیز در حال تأسیس مراکز انتشاراتی بوده و اقداماتی را در راستای تحقق این هدف انجام داده‌اند. البته وضعیت فعلی چاپ و انتشارات فدراسیون جهانی و فدراسیون‌های منطقه‌ای هنوز مطلوب تلقی نشده و رهبران فدراسیون جهانی معتقدند

و نذورات نیز همواره پیشگام بوده و هر سال سهم امام و سادات را از طریق جماعات خویش و یا فدراسیون‌های منطقه‌ای به دفتر مرجع تقلید خود آیتاله سیستانی در عراق و یا نماینده ایشان آیتاله شهرستانی در قم ارسال می‌نمایند. حج و زیارت امکن مقدس از جمله مراقبتهای ائمه اطهار(ع) در عراق و ایران نیز از دیگر اموری است که برای خوجه‌های اثنا عشری اهمیت زیادی دارد. خوجه‌های اثنا عشری دیگر شرایع اسلامی را نیز تا حد امکان گرامی می‌دارند. آنها در زمینه فعالیت‌های تجاری خود نیز از ورود به معاملات ربائی به شدت پرهیز داشته و از امور تجاری که شبهه‌ای از رباخواری در آن وجود داشته باشد، خودداری می‌نمایند. آنان از خوردن غذاهای مشکوک از نقطه نظر حلال بودن نیز خودداری نموده و معمولاً در خرید گوشت گاو و گوسفند به مهر حلال آن توجه زیادی دارند. این دقت نظر در کشورهای مسیحی نظیر اروپا، اقیانوسیه و آمریکای شمالی بیشتر صورت می‌گیرد. آنها به بحث طهارت و بهداشت فردی در زندگی شخصی خود نیز بر اساس تعالیم اسلام و مذهب تشیع اهمیت زیادی می‌دهند. شایان ذکر است کلیه فعالیت‌های مذهبی جماعات مختلف خوجه اثنا عشری از طریق کمیته تبلیغ انجام می‌شود و این مرکز در زمینه برگزاری کلاس‌های آموزش علوم اسلامی برای زنان و مردان در ماه رمضان، کلاس‌های آموزش قرآن و حفظ قرآن مجید و دوره‌های آموزش رساله علمیه مرجع تقلید خوجه‌ها نقش پویایی ایفا می‌کند. علاوه بر آن، معمولاً مردان خوجه

را از طریق برپایی کلاس‌های آموزشی با دین اسلام و قوانین آن آشنا ساخته و تلاش می‌کنند تا حد ممکن اصول اولیه اسلام را به آنها آموزش دهند. والدین در کنار نمازهای جماعات کودکان خود را با برخی از قوانین اسلامی، از جمله حجاب آشنا می‌سازند؛ به گونه‌ای که دختران خردسال حتی پیش از سن تکلیف چادرهایی کوچک بر تن کرده و با حجاب اسلامی در مساجد حضور می‌یابند. پسرچه‌ها نیز دشتادشاهی سفید در بر نموده و با پدران خود در مجالس مذهبی و نمازهای جماعت شرکت می‌کنند. جدای از آن، کودکان از سن پنج سالگی با معارف قرآنی آشنا شده و در مکان‌هایی مخصوص در جنب مسجد شیعیان کلاس‌های قرآن‌خوانی برای آنها برپا می‌گردد. خوجه‌های اثنا عشری برای نماز اهمیت خاصی قایل بوده و حتی الامکان سعی می‌کنند نمازهای یومیه خود را به صورت جماعت برگزار کنند و معتقدند برگزاری نماز جماعت جدای از اجر معنوی و ثواب آن، سبب استحکام روحیه اخوت، برابری و اتحاد بین آنها شده و مناسبات اجتماعی شیعیان خوجه اثنا عشری را تحکیم می‌بخشد. آنان هر هفته در نماز جمعه مساجد خود شرکت می‌کنند و این در حالی است که معمولاً در آن روز دشتادشاهی سفید و یا لباس‌های تمیز هندی بر تن می‌کنند. برپایی نمازهای مستحبی نیز از جایگاه خاصی در بین خوجه‌های اثنا عشری برخوردار است و به‌ویژه نماز عید فطر با حضور تمام اعضای جماعات و به شیوه‌ای بسیار زیبا برپا می‌گردد. شیعیان خوجه اثنا عشری در زمینه پرداخت خمس، زکات، صدقه

توسعه مراکز انتشاراتی و چاپ کتب و مجلات وابسته به جماعات خوجه اثنا عشری با اهداف تعیین شده فاصله زیادی دارد. در این ارتباط در اجلاس سال ۲۰۰۶ در لندن که با حضور رهبران و رؤسای جماعات سراسر جهان برگزار شد، کلیه جماعات موظف شدند تا حد امکان در زمینه ایجاد مراکز انتشاراتی و چاپ و نشر کتب و مجلات فعالیت نموده و از این طریق علاوه بر معرفی هر چه بیشتر این اقلیت مذهبی کوچک به سایر مسلمانان و شیعیان جهان، اعضای جماعت خود را با فرهنگ کتاب‌خوانی مأنوس سازند. این موضوع طی چند سال گذشته به دفعات مورد تأکید رهبران عالی‌رتبه خوجه اثنا عشری در کشورهای مختلف نیز قرار گرفته است. لازم به ذکر است که شیعیان خوجه اثنا عشری با وجود فعالیت‌های گسترده در زمینه‌های مختلف هنوز در خصوص تأسیس شبکه‌های رادیو تلویزیونی متعلق به خود، اقدام مؤثری انجام نداده‌اند و هر چند طی دو دهه گذشته اقدامات پراکنده‌ای در این خصوص انجام شده است، ولی خلا کانال‌های رادیو تلویزیونی ماهواره‌ای خوجه‌های اثنا عشری کاملاً محسوس است. البته این موضوع طی چند سال اخیر در جلسات و گردهمایی‌های فدراسیون جهانی مطرح شده است و فدراسیون نیز آن را در برنامه درازمدت خود قرار داده است. با این حال، هزینه بسیار بالای تأسیس کانال‌های رادیو تلویزیونی، به‌ویژه شبکه تلویزیونی ماهواره‌ای که بتواند تمام جماعات خوجه اثنا عشری و دیگر جوامع شیعی را تحت پوشش قرار دهد، از موانع اصلی به شمار می‌رود. علاوه بر آن، فدراسیون جهانی عدم وجود کادر مجرب و قوی در زمینه تهیه و تولید برنامه‌های اسلامی و شیعی که روزانه از این شبکه‌ها پخش شوند را از دیگر مشکلات موجود می‌داند. با این حال، هیچ یک از این موضوعات موجب غفلت رهبران فدراسیون جهانی از تلاش برای تحقق این هدف راهبردی نشده و آنان امید دارند در آینده‌ای نه چندان دور بتوانند شبکه‌های ماهواره‌ای را راه‌اندازی نموده و از این طریق علاوه بر معرفی خود به عموم مسلمانان جهان، به عنوان اقلیتی مستنجم، اقدامی اساسی و بنیادی در خصوص گسترش مذهب اهل بیت(ع) انجام دهند. این کانال تلویزیونی ماهواره‌ای می‌تواند در زمینه اطلاع‌رسانی و ایجاد شبکه‌ای ارتباطی و سهیل‌الوصول بین تمام جماعات خوجه اثنا عشری نیز اقدام نماید.

جماعات خوجه اثنا عشری در جهان

الف) شیعیان خوجه اثنا عشری
مقیم آسیا

• هند

در حال حاضر نزدیک به ۲۵ هزار خوجه اثنا عشری در کشور هند زندگی می‌کنند. این افراد در منطقه کج، ایالت گجرات و عمدتاً در شهر بمبئی و دیگر شهرها نظیر بهوج، بارودا، سورات، ماندوی، احمدآباد، موری و یهلوناگار اقامت داشته و تحت پوشش فدراسیون کج و شورای گجرات قرار دارند. مرکز اصلی شیعیان خوجه اثنا عشری هند شهر بمبئی است که بیشترین شمار این شیعیان را در خود جای داده است.

• پاکستان

شیعیان خوجه اثنا عشری مقیم پاکستان، یکی از مراکز تجمع مهم خوجه‌ها به‌شمار رفته و بخش قابل توجهی از جمعیت این اقلیت کوچک را تشکیل می‌دهند. پیشینه حضور خوجه‌های اثنا عشری در این کشور به اواخر دهه ۱۹۴۰ بازمی‌گردد. پس از جدایی پاکستان از هند در سال ۱۹۴۷ تعداد زیادی از خوجه‌های اثنا عشری به همراه دیگر مسلمانان، از شهرهای مسلمان‌نشین هند به پاکستان مهاجرت کردند. آنها در ابتدا در شهر کراچی و سپس حیدرآباد استقرار یافته و بعدها در دیگر شهرهای پاکستان نیز اقامت گزیدند. با این حال، بخش عمده خوجه‌ها از زمان مهاجرت به پاکستان در کراچی حضور دارند و در حال حاضر نیز این جماعت یکی از پرجمعیت‌ترین جماعات خوجه اثنا عشری به‌شمار می‌رود.

• بنگلادش

تعداد اندکی از شیعیان خوجه اثنا عشری در کشور بنگلادش زندگی می‌کنند. این شیعیان که به همراه سادات و غیرسادات در گروه شیعیان اصیل (در مقابل مستعربین) جای گرفته‌اند، در شهرهای داکا، کولنا، رنگپور، سیدپور، راجشاهی و چیتاگنگ زندگی می‌کنند. آنها دارای یک مسجد و حسینیه در شهر داکا بوده و مراسم و مناسبت‌های مذهبی خود را در کنار دیگر شیعیان این کشور در مساجد و حسینیه‌های موجود در این شهرها برگزار می‌کنند.

• دویی

تاریخ مهاجرت شیعیان خوجه اثنا عشری به شهر دویی دومین شهر

• عمان

گروه بسیار اندکی از شیعیان خوجه اثنا عشری در کشور عمان زندگی می‌کنند. شیعیان در مجموع ۲۳ درصد از کل جمعیت سلطان‌نشین عمان را تشکیل می‌دهند که بیشتر شامل بحرینی‌ها و عجم‌ها (ایرانی‌الاصل‌ها) می‌باشند. با این حال، تعداد خوجه‌های اثنا عشری ساکن این کشور کمتر از چند صد نفر است. آنها اکثراً در شهر مسقط و شهرهای استان ساحلی مستقر هستند. و در سواحل مطرح محله کوچکی را به‌خود اختصاص داده‌اند.

ب) شیعیان خوجه اثنا عشری
مقیم شرق و جنوب شرق آفریقا

• تانزانیا

پیشینه ورود شیعیان خوجه اثنا عشری به کشور تانزانیا به اواخر قرن نوزدهم میلادی بازمی‌گردد. پس از استقرار جمعیت قابل توجهی از شیعیان خوجه اثنا عشری مهاجر، از بمبئی و دیگر شهرهای هند، به جزیره زنگبار تعدادی از خوجه‌های اثنا عشری به‌تدریج در جست‌وجوی فرصت‌های شغلی جدید و گسترش جماعات خود رهسپار کشورهای شرق آفریقا از جمله تانزانیا، کنیا و اوگاندا شدند و در شهرهای آن نظیر دارالسلام، یاکامویو، لیندی، کیلوا، آروشا و... سکونت یافتند.

• کنیا

شیعیان خوجه اثنا عشری، یکی از اقلیت‌های مهم مذهبی کشور کنیا می‌باشند. جمعیت تقریبی آنها در کل کشور در حدود دو هزار نفر است که بیشتر در شهرهای نایروبی، مومباسا و ناگورو اقامت دارند. تاریخ ورود خوجه‌های اثنا عشری به این کشور به دهه ۱۸۷۰ میلادی بازمی‌گردد.

این اقلیت کوچک - هرچند اکنون جمعیت بسیار اندکی را در برابر دیگر شیعیان جهان تشکیل می‌دهند - به دلیل نظم و انسجام داخلی و تلاش خستگی‌ناپذیر، به یکی از موفق‌ترین گروه‌های شیعی تبدیل شده‌اند؛ به گونه‌ای که تا حد امکان، کمک‌های چشم‌گیری را در اختیار دیگر شیعیان کشورهای گوناگون قرار داده، هنگام بروز برخی مصایب و مشکلات نیز به یاری ایشان می‌شتابند.

• یمن

در حوالی سال ۱۹۱۸ گروهی از شیعیان خوجه اثنا عشری از هند رهسپار کشور یمن شده و در یمن جنوبی آن روزگار سکونت یافتند. این امر البته به پیشینه مناسبات تجاری هندی‌ها با یمن از گذشته‌های دور بازمی‌گشت و در واقع اسکان خوجه‌ها در این کشور نیز بیشتر با هدف مناسبات تجاری صورت گرفت. در حال حاضر خوجه‌های اثنا عشری بیشتر در عدن زندگی می‌کنند و با دیگر مسلمانان و شیعیان زیدی نیز چندان ارتباطی نداشته و مراسم و مناسبت‌های مذهبی را در درون جماعت خود انجام می‌دهند.

حال حاضر، تعداد شیعیان مقیم فرانسه در حدود ۲۰۰ هزار نفر است که نزدیک به ۱۵۰ هزار نفر را ایرانیان و بقیه را شیعیان کشورهای عراق، لبنان، پاکستان، الجزایر، مراکش و تعداد بسیار اندکی شیعیان خوجه تشکیل می‌دهند.

۵) شیعیان خوجه اثناعشری مقیم آمریکای شمالی

• ۱- ایالات متحده آمریکا
هر چند تاریخ دقیقی از مهاجرت شیعیان خوجه اثناعشری به ایالات متحده آمریکا وجود ندارد، ولی شواهد و مدارک موجود نمایانگر آن می‌باشند که در اواسط دهه ۱۹۲۰ و اوایل دهه ۱۹۳۰ تعدادی از شیعیان خوجه اثناعشری مستقر در شرق آفریقا به‌طور نامنجم رهسپار این کشور شده و در چند شهر از جمله نیویورک سکونت یافتند. در دهه ۱۹۴۰ نیز برخی از خوجه‌های اثناعشری که به کانادا مهاجرت کرده بودند، از این کشور رهسپار آمریکا شده و در چند ایالت شمالی مستقر شدند.

• ۲- کانادا
در حال حاضر بخش قابل توجهی از شیعیان خوجه اثناعشری در کشور کانادا زندگی می‌کنند. این شیعیان که عمدتاً مهاجرانی از شرق آفریقا به‌ویژه تانزانیا، کنیا و اوگاندا می‌باشند، در اواخر دهه ۱۹۶۰ در دسته‌های کوچک رهسپار این سرزمین وسیع شده و هم‌اکنون در شهرهای تورنتو، لندن، اونتاریو، مونترال، ونکوور، کالگری، ونדרز، اتاوا، همیلتون، ادمونتون، ونیپگ، بروکسی و کچنر زندگی می‌کنند. پیشینه حضور شیعیان خوجه اثناعشری در این کشور به سال ۱۹۶۷ بازمی‌گردد.

• ۵) شیعیان خوجه اثناعشری مقیم اقیانوسیه
شیعیان خوجه اثناعشری مقیم اقیانوسیه عمدتاً در کشور استرالیا استقرار داشته و متشکل از سه جماعت سیدنی، ملبورن و کوکرا می‌باشند. اعضای این جماعات طی سه دهه گذشته عمدتاً از کشورهای تانزانیا، کنیا و اوگاندا به این سرزمین مهاجرت نموده و در شهرهای مزبور اقامت گزیده‌اند. مهم‌ترین جماعت شیعیان خوجه اثناعشری استرالیا جماعت ملبورن است که در قالب «جماعت پنج تن ویکتوریا» فعالیت می‌کند.

منبع: کتاب «شیعیان خوجه اثناعشری در گستره جهان»؛ نوشته دکتر امیر بهرام عرب احمدی، نشر شیعه‌شناسی، ۱۳۸۹.

در آن زندگی می‌کنند. این شیعیان را اکثراً مهاجران ترک، افغانی، عراقی، کرد، لبنانی، ایرانی و تعداد بسیار معدودی خوجه اثناعشری تشکیل می‌دهند که طی چند دهه گذشته در شهرهای مختلف هلند، از جمله لاهه و آمستردام، سکونت یافته‌اند.

• فرانسه
تاریخ ورود تشیع در کشور فرانسه به اوایل دهه ۱۹۲۰ و ورود برخی از لبنانی‌ها به این کشور بازمی‌گردد. پس از پایان جنگ جهانی دوم به‌تدریج تعداد دیگری از شیعیان رهسپار فرانسه شده و به همراه سایر مسلمانان اهل سنت در شهرهای مختلف از جمله پاریس، مارس، لیون، نانت و... سکونت یافتند. در اوایل دهه ۱۹۷۰ تعدادی از شیعیان خوجه اثناعشری از شرق و جنوب شرق آفریقا (عمدتاً ماداگاسکار) رهسپار کشور فرانسه شدند. در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ نیز تعداد قابل توجهی از شیعیان ایرانی، عراقی، لبنانی، الجزایری و مراکشی به‌تدریج در فرانسه اقامت گزیدند. در

• انگلستان

ورود شیعیان خوجه اثناعشری به انگلستان به اوایل دهه ۱۹۵۰ بازمی‌گردد. در این دوره، گروهی از شیعیان با هدف تحصیل در دانشگاه‌های این کشور از کشورهای شرق آفریقا رهسپار انگلستان شده و اکثراً در لندن مشغول به تحصیل شدند. پس از آن در همان دهه تعدادی از خانواده‌های خوجه اثناعشری از شرق آفریقا عازم انگلستان شدند و در لندن و چند شهر دیگر مستقر شدند. سومین موج مهاجران خوجه در سال ۱۹۷۲ و پس از اخراج خوجه‌های اثناعشری از اوگاندا صورت گرفت و موجب افزایش قابل توجه جمعیت شیعیان خوجه در این کشور شد. در طی این سال‌ها، ده‌ها تن از خوجه‌های اثناعشری در شهرهای لندن، بیرمنگام، لستر، منچستر، پیتربورو، لیدز، وکس، میلتن کینز و چند شهر کوچک دیگر استقرار یافتند.

• هلند

کشور هلند از جمله کشورهای اروپایی است که در حدود ۲۰۰ هزار شیعه

• اوگاندا

هم‌اکنون کمتر از یک هزار خوجه اثناعشری در کشور اوگاندا و عمدتاً در شهر کامپالا زندگی می‌کنند که در مقایسه با کشورهای کنیا و تانزانیا از جمعیت بسیار کمی برخوردار هستند. پیشینه حضور شیعیان خوجه اثناعشری در این کشور به دهه ۱۹۰۰ میلادی بازمی‌گردد.

• زنگبار

زنگبار یکی از مهم‌ترین مراکز ورود اسلام به شرق آفریقا به‌شمار می‌رود. این جزیره کوچک با توجه به موقعیت خاص مکانی خود از قرون نخستین هجری نقش مهمی در ورود اقوام مهاجر مسلمان به سواحل و جزایر شرق آفریقا ایفا نموده است؛ به گونه‌ای که از آن به عنوان دروازه ورود اسلام به بخش مهمی از شرق و جنوب شرق آفریقا یاد می‌شود.

• سومالی

در حال حاضر هیچ شیعه خوجه اثناعشری در کشور سومالی زندگی نمی‌کند، ولی تا پیش از سال ۱۹۹۱ شیعیان خوجه مقیم این کشور دو جماعت در موگادیشو و مرکا تشکیل داده و در حدود ۱۲۰۰ نفر از خوجه‌های اثناعشری در این دو شهر زندگی می‌کردند. ورود نخستین خوجه‌های اثناعشری به کشور سومالی به اواخر قرن نوزدهم بازمی‌گردد. از دیگر کشورهای آفریقایی که خوجه‌های اثناعشری در آنها ساکن هستند، می‌توان به ماداگاسکار، کومور، موریس، بوروندی و رئونین اشاره کرد.

ج) شیعیان خوجه اثناعشری مقیم

اروپا